

University of Tehran
Faculty of Theology and Islamic Studies

Iranian Journal for the History of Islamic Civilization

Print ISSN: 2228 - 7906

Online ISSN: 2645 - 5110

An Analysis of Trends in the Social Attitudes of Iranian Arbaeen Pilgrims: A Case Study of 2022–2025

Naser Bagheri Moghaddam¹✉, Amir Haj Salmany²

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Science, Technology, and Innovation Policy, National Research Institute for Science Policy (NRISP), Tehran, Iran (bagheri@nrisp.ac.ir)

2. Ph.D. Graduate, Department of Statistics, Payame Noor University, Tehran, Iran (amir.salmany@gmail.com)

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 12 May 2026
Received in revised form:
16 June 2026
Accepted: 06 October 2026
Published online: 21 October 2026

Keywords:
Arbaeen pilgrimage,
pilgrim,
political Islam,
religious authority,
number of pilgrimages

ABSTRACT

Today, the Arbaeen pilgrimage is regarded as the world's largest annual religious gathering. Although various studies have examined its different dimensions, no previous research has investigated temporal trends in pilgrims' social attitudes. Using a survey-based quantitative approach, this study examines four-year trends (2022–2025) in the demographic characteristics and socio-religious attitudes of Iranian Arbaeen pilgrims. The statistical population consists of Iranian pilgrims participating in the Arbaeen Walk during this four-year period. Based on Cochran's formula, the sample sizes were determined as 1,500, 2,150, 2,250, and 1,900 participants, respectively. Data were collected through a researcher-developed digital questionnaire and analyzed using descriptive statistics, trend analysis, and cross-tabulations.

The findings indicate that the age structure of the pilgrims has become younger, while the proportion of single pilgrims has increased and the share of those participating in Arbaeen for the first time has declined. Across all four years, the most significant behavioral problem was excessive consumption and wastefulness. During the study period, support for the separation of religion and politics increased. At the same time, more frequent participation in the pilgrimage was associated with greater support for political Islam and complete adherence to religious authorities' rulings. Moreover, opponents of political Islam reported higher levels of incomplete adherence. Overall, the Arbaeen pilgrimage is witnessing increased participation by younger people with diverse views on religion, politics, and religious authority, underscoring the need to guide the attitudinal shifts of the new generation and gradually strengthen educational and formative infrastructures.

Cite this article: Bagheri-Moghaddam, N. & Haj-Salmany, A. (2026). An Analysis of Trends in the Social Attitudes of Iranian Arbaeen Pilgrims: A Case Study of 2022–2025. *Iranian Journal for the History of Islamic Civilization*, 59(1), 251-271. DOI: 10.22059/jhic.2026.413386.654644

© The Author(s).
DOI: 10.22059/jhic.2026.413386.654644

Publisher: University of Tehran Press.

بررسی روند تغییرات در نگرش اجتماعی زائران ایرانی اربعین حسینی:

بررسی موردی از ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴

ناصر باقری مقدم^۱، امیر حاج‌سلمانی^۲

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه سیاست فناوری و نوآوری، مؤسسه تحقیقات سیاست علمی کشور، تهران، ایران. رایانامه: bagheri@nrsp.ac.ir
۲. دانش‌آموخته دکتری، گروه آمار، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران. رایانامه: amir.salmany@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۲۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۳/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۷/۱۴ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۷/۲۹ کلید واژه‌ها: راهپیمایی اربعین، زائر، جداول متقاطع، اسلام سیاسی، مرجعیت، تعداد تشرف.	امروزه پیاده‌روی اربعین بزرگ‌ترین اجتماع سالانه مذهبی در جهان به شمار می‌رود و پژوهش‌های گوناگون به بررسی ابعاد مختلف آن پرداخته‌اند، اما تاکنون مطالعاتی با تمرکز بر «روند تغییرات زمانی در نگرش اجتماعی زائران» صورت نگرفته است. پژوهش حاضر با روش پیمایشی و رویکرد کمی-آماري، با هدف بررسی روند تغییرات جمعیت‌شناختی و نگرش‌های اجتماعی-اعتقادی زائران ایرانی اربعین در بازه زمانی چهارساله ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴ انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش، زائران ایرانی شرکت‌کننده در پیاده‌روی اربعین در دوره زمانی مذکور هستند. حجم نمونه براساس فرمول کوکران به ترتیب ۱۵۰۰، ۲۱۵۰، ۲۲۵۰ و ۱۹۰۰ نفر تعیین و به روش نمونه‌گیری در دسترس، در شهر کربلا طی ۱۰ روز منتهی به اربعین گردآوری شد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق‌ساخته (در بستر نرم‌افزار) بوده است که داده‌ها با استفاده از روش‌های توصیفی، تحلیل روند و جداول متقاطع مورد تحلیل قرار گرفتند. یافته‌ها نشان می‌دهد ساختار سنی زائران جوان‌تر شده و نرخ زائران مجرد افزایش و «اربعین‌اولی‌ها» کاهش یافته‌اند. مهم‌ترین آسیب رفتاری در تمامی سال‌های مورد بررسی، اسراف در مصرف بوده است. طی سال‌های مورد بررسی، میزان موافقت با جدایی دین از سیاست افزایش یافته است؛ درعین حال، با افزایش دفعات تشرف، نسبت موافقت با اسلام سیاسی و تقلید کامل از مراجع نیز رو به افزایش است. افزون بر این، مخالفان اسلام سیاسی، سطح بالاتری از عدم تقلید کامل را نشان داده‌اند. درمجموع، آنچه در اربعین درحال رخ دادن است، افزایش حضور جوانان با تفاوت‌های نگرشی در حوزه‌های دین، سیاست و مرجعیت است. مدیریت این پدیده نیازمند راهبردی دوجبهه‌ای، شامل هدایت تحولات نگرشی نسل جدید و تقویت زیرساخت‌های تربیتی تدریجی است.
استناد: باقری مقدم، ناصر و حاج‌سلمانی، امیر (۱۴۰۵). بررسی روند تغییرات در نگرش اجتماعی زائران ایرانی اربعین حسینی: بررسی موردی از ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴. پژوهشنامه تاریخ تمدن اسلامی، ۵۹(۱)، ۲۵۱-۲۷۱. DOI: 10.22059/jhic.2026.413386.654644	© نویسندگان. DOI: 10.22059/jhic.2026.413386.654644

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

مقدمه

زیارت در فرهنگ دینی، پیوندی ناگسستنی با مفهوم تقدس دارد. مکان مقدس، مرزهای زمانی و مکانی مشخصی دارد که آن را از سایر فضاها جدا می‌کند. رخدادها، تاریخی، حضور شخصیت‌های مذهبی، وقوع کرامات و معجزات، برگزاری آیین‌ها و نذر و قربانی در این مکان‌ها، همگی به تقدس آنها می‌افزاید. به‌طور خاص حرم‌ها و زیارتگاه‌های ائمه معصومین(ع) همواره کانون توجه و سفر بوده‌اند و در این میان، زیارت امام حسین(ع) در اربعین جایگاهی ویژه یافته است. امروزه «راهپیمایی اربعین» به بزرگ‌ترین اجتماع انسانی جهان تبدیل شده است؛ رویدادی که طیف گسترده‌ای از ملیت‌ها، اقوام و حتی ادیان مختلف را گرد هم می‌آورد.

نظر به عظمت روزافزون این پدیده از منظر تعداد و تنوع مشارکت کنندگان، نوع و کیفیت رفتارهای کنشگران شرکت‌کننده در این راهپیمایی (به مدت تقریباً یک هفته تا ده روزه)، در حوزه‌های دانشی مختلف قابل توجه و مطالعه است، اما آنچه تاکنون زمینه مطالعه این پدیده عظیم انجام شده، ناکافی است و تحلیل‌های موجود بیش‌تر توصیفی و مقطعی هستند. از این رو، بخش عمده پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه، به دو دلیل دچار نقص روش‌شناختی است:

۱- اغلب آنها در قالب بررسی‌های یک‌ساله (مقطعی) انجام شده و از واکاوی روندها و تغییرات در طول زمان غافل مانده‌اند.

۲- بیشتر بر جنبه‌های کیفی یا مردم‌شناختی تمرکز داشته و کمتر به سنجش شاخص‌های جمعیت‌شناختی، اعتقادی و اجتماعی با رویکرد «طولی» پرداخته‌اند.

این نقص روش‌شناختی زمانی حساسیت بیشتری می‌یابد که بدانیم شمار زائران ایرانی از حدود ۵۰ هزار نفر در سال ۱۳۹۰ به بیش از ۷/۳ میلیون نفر در سال‌های اخیر رسیده است. این افزایش شمار زائران، توأم با حضور اقشار مختلف جامعه است که درکنار تغییرات سیاسی و اجتماعی، منجر به تحول در انگیزه‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای زائران خواهد شد. از این رو، پرسش کلیدی پژوهش این است: «تحولات در چه جهتی رخ داده‌اند؟» مقاله حاضر به بررسی نظرات زائران ایرانی شرکت‌کننده در راهپیمایی اربعین در بازه زمانی ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴ می‌پردازد. این پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری، تغییرات نگرشی زائران را در دو حوزه «شاخص‌های جمعیت‌شناختی» (سن، وضعیت تأهل، تعداد تشریف) و «نگرش‌های اجتماعی-اعتقادی» (تبعیت از مرجعیت، جدایی دین از سیاست، و میزان دخالت دولت) مورد مطالعه قرار داده است. بنابراین اهداف پژوهش عبارتند از:

۱. بررسی روند تغییرات جمعیت‌شناختی زائران اربعین حسینی در سال‌های مورد بررسی.
۲. بررسی روند تغییرات در نگرش اجتماعی و اعتقادی زائران در سال‌های مورد بررسی.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

زیارت در لغت به معنای قصد و میل به سوی چیزی یا کسی است، اما در عرف، زیارت یک فرد عبارت است از آمدن به قصد تکریم، تعظیم و انس گرفتن با وی (ابن فارس، ۱۳۶۲). به بیان دیگر، زیارت انجام اعمال مذهبی و مناسک دینی بر پایه باورهای عقیدتی است که در سایه جهان‌بینی توحیدی صورت می‌گیرد؛ امری که حتی با حضور ملت‌های غیرمسلمان نیز با تکیه بر باور فطری (هم‌نوایی با آزادی‌خواهی، ایستادگی و مقاومت برخاسته از مکتب سیدالشهدا) انجام می‌شود. بنابراین امر زیارت و فرهنگ پیاده‌روی، دو وجه دینی-معنوی و سیاسی-اجتماعی دارد (مروت، ۱۴۰۴). از منظر عرفانی، سیدعلی قاضی طباطبایی و علامه طباطبایی، زیارت را حرکتی وجودی به سوی «کمال مطلق» می‌دانند که امام معصوم، مظهر آن است. از این منظر، پیاده‌روی اربعین ریاضتی شرعی جمعی تلقی می‌شود که خستگی و گرسنگی در آن، ابزاری برای تمرکززدایی از «خود» نفسانی و آماده‌سازی روح برای وصال معنوی است (پورامینی، ۱۳۹۹). براساس نظریه ساخت اجتماعی برگر و لاکمن،^۱ زیارت در سطح عینی، به واسطه تکرار کنش‌های نهادینه شده، نیازمند جهانی نمادین (عقیدتی) برای توجیه و مشروعیت‌بخشی است (تاج‌بخش، ۱۳۹۸). از منظر دیگر، زیارت یکی از آیین‌های دینی با کارکردهای مختلف اجتماعی از جمله هویت‌بخشی، نمادسازی، تعاون و تعامل فرهنگی و اجتماعی است (پورامینی، ۱۳۹۹). از نظر دورکیم،^۲ دین مستلزم وجود «امر قدسی»، سازمان‌یافتگی باورها و برپایی مراسم و اعمالی است که از آن باورها نشأت می‌گیرد (جلالی مقدم، ۱۳۷۹). همچنین، گلاک و استارک^۳ در مدل سنجش دینداری، ابعاد اعتقادی، مناسکی، دانش دینی و تجربی را از یکدیگر متمایز می‌کنند که بر این اساس، پیاده‌روی اربعین در بُعد مناسکی قرار می‌گیرد. اما در ارتباط با اربعین، سزانتو^۴ با استفاده از نظریه «کنش ارتباطی» هابرماس،^۵ نشان داده است که اربعین چگونه به یک ابزار سیاسی کارآمد و یک «کنش نمایشی» عظیم تبدیل شده است که پیام قدرت بسیج و انسجام جامعه شیعه را به جهان مخابره می‌کند. بخشی از علما بر این باورند مبنای بزرگداشت این روز، ورود جابر بن عبدالله انصاری یکی از اصحاب برجسته رسول خدا(ص) به همراه همسرش عطیه عوفی به کربلاست (درودیان، ۱۳۹۷). از این رو، در فرهنگ و باورهای مذهب تشیع، مناسبت‌های امام حسین(ع)، به ویژه اربعین از دیرباز دارای اهمیت و اعتبار ویژه‌ای بوده و به عنوان «ابر رویدادی مذهبی» شناخته می‌شود. پژوهش‌های متعددی در حوزه اربعین انجام شده است که مهم‌ترین آنها ارائه می‌گردد:

1. Berger, Luckmann
2. Durkheim
3. Glock, Stark
4. Szanto
5. Habermas

رضوی‌زاده (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با عنوان «ادراک و تجربه زیسته زائران ایرانی در عراق»، سه مضمون اصلی را استخراج کرد: تجربه تعلیق امر مادی، رنج مقدس به مثابه مولد معنا، و برانگیزانندگی عاطفی مناسک جمعی زیارت. غفاری‌هشتجین و آقایی (۱۳۹۷) نیز در چارچوب نظریه چارلز تیلی،^۱ پیاده‌روی اربعین را «جنبش اجتماعی» دانسته‌اند که مؤلفه‌های ارزشمندی، وحدت، تعداد و تعهد در آن متبلور است. بد (۱۳۹۷) در پژوهش خود با هدف فهم تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین، بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری این ابرویداد را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که عوامل بستر ساز اربعین، چندبعدی بوده و حضور گسترده مردم در این راهپیمایی، صرفاً معلول یک عنصر واحد نیست؛ بلکه زمینه‌های فرهنگی-اعتقادی، اجتماعی-اقتصادی و سیاسی-ملی، از مهم‌ترین مؤلفه‌هایی هستند که تنوع آن‌ها، عامل منحصربه‌فرد بودن این پدیده است. شراهی و ذوالفقارزاده‌کرمانی (۱۳۹۸) در پژوهشی مردم‌شناختی، با بررسی رفتار خادمان و زائران، اربعین را بزرگ‌ترین اجتماع انسانی و پدیده‌ای بی‌نظیر در جهان معرفی کردند.

رحمتی، جعفری و رحیمی‌روشن (۱۳۹۹) بیان می‌کنند که راهپیمایی اربعین، پدیده‌ای اجتماعی است که موجب ارتقای همبستگی بین‌المللی و دوام جغرافیای فرهنگی گروه‌های اجتماعی می‌شود. یعقوبی، اصلی‌پور و میرواحدی (۱۴۰۰) نیز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که انگیزه درونی و باور به اهل بیت (ع) که منجر به درک ارزشمندی خدمت شده، ارائه خدمات داوطلبانه، منظم و متناسب با نیاز را در این راهپیمایی رقم زده است.

در تحقیقی با عنوان «تحلیل پیمایش راهپیمایی اربعین حسینی؛ ظرفیت‌ها، چالش‌ها، نمادها و معانی» توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۸۳۹ پرسش‌نامه به چهار زبان فارسی، عربی، ترکی و انگلیسی در جریان راهپیمایی سالانه اربعین در کشور عراق تکمیل گردید. براساس نتایج این مقاله، چالش‌های بین‌المللی مانند تفاوت زبانی، دریافت خدمات اطلاعاتی و ارتباطی با این روش به خوبی قابل ردیابی است. همچنین داده‌ها به طور ملموس نشان می‌دهند که چگونه این رویداد، شبکه‌های اجتماعی فراملی ایجاد می‌کند (غفاری هشتجین و نورانی، ۱۴۰۰). مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا، ۱۳۹۸) در مرزهای مهران، شلمچه، چذابه و خسروی از ۱۸۷۰ نفر از افراد بالای ۱۵ سال نظرسنجی انجام داد. یکی از محورهای مهم در این نظرسنجی هدف زائران از شرکت در پیاده‌روی اربعین بود که نزدیک به ۸۳ درصد زائران هدف اصلی از شرکت در پیاده‌روی اربعین را زیارت امام حسین (ع) در ایام اربعین دانسته‌اند. در این پیمایش نتایج اطلاعات بدست آمده از نمونه‌گیری در چهار مرز خروجی ایران نشان داد که نزدیک به ۸۳ درصد زائران، هدف اصلی خود را زیارت امام حسین (ع) در ایام اربعین دانسته‌اند و اربعین برای زائران ایرانی پیش از هر چیز پدیده‌ای معنوی و عرفانی است. بیات و قاسمی (۱۳۹۹) در پژوهشی کیفی (تحلیل

گفتمان)، پوشش خبری اربعین در رسانه وب سایت BBC فارسی را تحلیل کرده است. یافته‌ها حاکی از دوگانۀ گفتمانی است: از یک سو، اربعین به عنوان «نمایش قدرت شیعه» و «تهدید امنیتی» و از سوی دیگر، به عنوان پدیده‌ای اجتماعی بازنمایی می‌شود. براساس دیدگاه سلیگمن،^۱ شکوفایی انسانی صرفاً به احساس شادی یا رضایت از زندگی محدود نمی‌شود، بلکه بهزیستی حاصل مجموعه‌ای از مؤلفه‌های هیجان مثبت، درگیری، روابط، معنا و دستاورد است (سلیگمن، ۲۰۱۱). در همین راستا، یافته‌های جدید بر پیامدهای مثبت روانی و اجتماعی پیاده‌روی اربعین تأکید دارند. مولایی و همکاران (۱۴۰۵) در مطالعه‌ای کیفی با ۱۹ شرکت‌کننده، ضمن بررسی پیامدهای پیاده‌روی اربعین، مؤلفه‌هایی همچون «آرامش ذهن و قلب»، تقویت روابط اجتماعی و تعمیق ارتباط با خدا را به عنوان مهم‌ترین دستاوردهای مثبت شناسایی کردند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که مشارکت در پیاده‌روی اربعین، افزون بر تجربه جسمانی و معنوی، با ابعاد گوناگون بهزیستی روانی و اجتماعی زائران همراه است.

در تمام پژوهش‌های پیش‌گفته، بررسی‌ها مبتنی بر داده‌های مقطعی (یک‌ساله) بوده و هیچ‌یک به تحلیل طولی روند تغییرات نگرش زائران نپرداخته‌اند. مهم‌ترین تمایز پژوهش حاضر، بهره‌گیری از داده‌های بازه زمانی ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴ است که پیشینه‌ای در مطالعات مشابه ندارد و آن را از سایر مقالات و پژوهش‌ها، مشابه متمایز می‌کند.

روش‌شناسی

از آنجا که پژوهش حاضر به بررسی روند تغییرات جمعیت شناختی و نگرش اجتماعی و اعتقادی در زائران اربعین حسینی در سال‌های مورد بررسی می‌پردازد، بر حسب هدف، در زمره پژوهش‌های کاربردی و بر حسب روش، در دسته مطالعات کمی و پیمایشی جای می‌گیرد. در سال‌های مورد بررسی، ابعاد شاخص‌های سیاسی و بین‌المللی، دینی، فرهنگی و اجتماعی براساس گویه‌های متناسب مورد سنجش قرار گرفته‌اند، اما به دلیل گستردگی و تنوع مطالب، در این مقاله صرفاً شاخص‌های مرتبط با حوزه‌های اجتماعی و اعتقادی، شامل تعداد تشرف به اربعین، وضعیت تاهل، آسیب‌های رفتاری زائران ایرانی، تبعیت از مرجعیت، اعتقاد به جدایی دین از سیاست و میزان دخالت دولت در راهپیمایی اربعین مورد بررسی قرار گرفته‌اند. تعیین حجم نمونه و روش نمونه‌گیری صحیح از ارکان اصلی طرح‌های پژوهشی است تا بتوان نتایج به‌دست‌آمده را به جامعه آماری تعمیم داد. در این پژوهش، جامعه هدف شامل زائران ایرانی مشرف شده به راهپیمایی اربعین در سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴ است. براساس اطلاعات دریافتی از تعداد زائران اربعین حسینی در هر سال،

1. Seligman.

حجم جامعه آماری با استناد به تعداد زائران ایرانی سال‌های قبل تعیین و (جدول ۱) حجم نمونه‌ها براساس فرمول کوکران بدست آمد.

جدول ۱: حجم جامعه آماری و نمونه در سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴

سال	۱۴۰۱	۱۴۰۲	۱۴۰۳	۱۴۰۴
حجم جامعه آماری	۳.۳۰۰.۰۰۰	۴.۰۵۰.۰۰۰	۳.۶۲۲.۰۰۰	۳.۷۰۰.۰۰۰
حجم نمونه	۱۵۰۰	۲۱۵۰	۲۲۵۰	۱۹۰۰

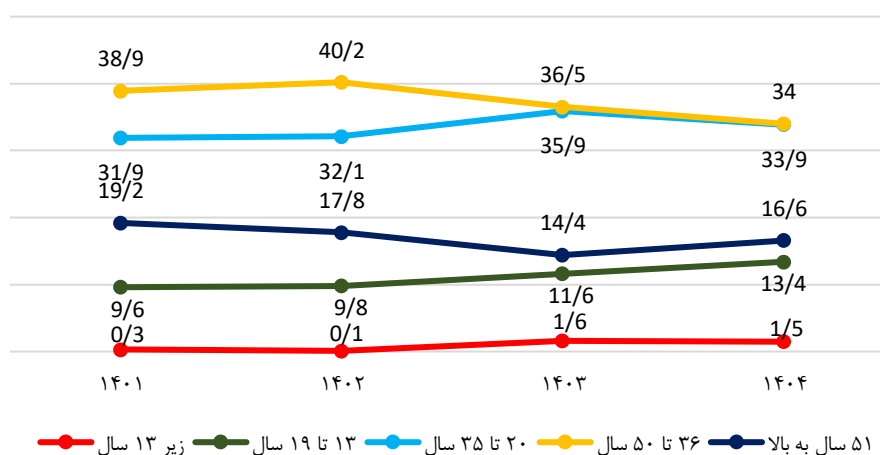
فرمول کوکران در معنای کلاسیک و پرکاربرد خود، به رابطه تعیین حجم نمونه بهینه در مطالعات نمونه‌گیری با برآورد نسبت^۱ اشاره دارد که بر پایه نظریه حد مرکزی و توزیع نرمال استوار شده است. این فرمول به صورت $n_0 = \frac{z^2 pq}{d^2}$ تعریف می‌شود که در آن z نمره بحرانی متناظر با سطح اطمینان (مثلاً ۱.۹۶ برای ۹۵٪)، p برآورد اولیه نسبت صفت در جامعه، و d حداکثر خطای مجاز (پهنای نیم‌فاصله اطمینان) است. در جوامع محدود با اعمال ضریب تصحیح جامعه متناهی حجم نمونه نهایی به صورت $n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0 - 1}{N}}$ تعدیل می‌شود تا از برآورد بیش از حد مجاز جلوگیری گردد (کوکران^۲، ۱۹۷۷).

داده‌های پژوهش به روش میدانی و با استفاده از «نمونه‌گیری در دسترس» گردآوری شده است. در این فرآیند، پرسشگران با به‌کارگیری نرم‌افزاری اختصاصی، نسبت به جمع‌آوری اطلاعات از نمونه‌های آماری اقدام کردند. باتوجه به محدودیت زمانی، قلمرو مکانی نمونه‌گیری، شهر کربلای معلی و محدوده زمانی ۱۰ روز پیش از اربعین حسینی تا روز اربعین تعیین شد. دلیل این امر این است که زائران مشرف‌شده به کربلای معلی، عموماً مسیر نجف تا کربلا را طی کرده و شناخت مناسبی از شرایط، امکانات و نقاط قوت و ضعف آنها دارند.

برای سنجش روایی و پایایی پرسشنامه در هر سال، جلساتی با حضور خبرگان و اساتید تشکیل و اشباع نظری حاصل شد. در مرحله بعد، با استفاده از آزمون میدانی، روایی پرسشنامه مورد تایید قرار گرفت. بدین صورت که پرسشگران پیش از آغاز نمونه‌گیری اصلی، تعداد محدودی پرسشنامه را تکمیل کردند تا نکات ابهام شناسایی و اصلاحات لازم در پرسشنامه اعمال شود. در نهایت، تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS و از طریق آمار توصیفی، تحلیل روند و جداول متقاطع صورت گرفت.

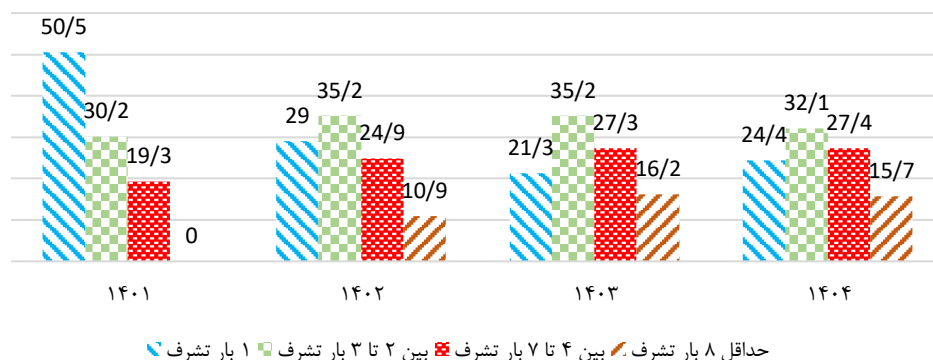
یافته‌های پژوهش

در این بخش، بر اساس داده‌های گردآوری شده، ابتدا تحلیلی از ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و شاخص‌های مرتبط ارائه می‌شود. در بررسی ترکیب سنی زائران، با توجه به تغییرات تقویمی ایام اربعین و تسهیل شرایط برای سفرهای خانوادگی، سهم زائران کم‌سن‌وسال افزایش یافته است؛ به‌طوری که نسبت زائران در بازه سنی ۱۳ تا ۱۹ سال، روندی صعودی را تجربه کرده و از ۹.۶ درصد در سال ۱۴۰۱ به ۱۳.۴ درصد در سال ۱۴۰۴ رسیده است. با این حال، فراوانی زائران در گروه‌های سنی ۲۰ تا ۳۵ و ۳۶ تا ۵۰ سال، همچنان بیشترین سهم را در مقایسه با سایر گروه‌های سنی به خود اختصاص داده است.

شکل ۱: نمودار تعداد زائران به تفکیک سن و سال

این در حالی است که تعداد زائرانی که برای مرتبه اول به سفر اربعین مشرف شده‌اند، از ۵۰.۵ درصد در سال ۱۴۰۱ به ۲۴.۴ درصد در سال ۱۴۰۴ کاهش یافته است. در مقابل، در این سال‌ها نسبت زائرانی که بیش از ۴ بار به سفر اربعین مشرف شده‌اند، افزایش یافته است. جهت تبیین علل این تغییرات در الگوی دفعات تشریف، در ادامه، همبستگی میان دو متغیر «سن» و «تعداد دفعات تشریف» مورد واکاوی قرار می‌گیرد.

شکل ۲: نمودار تعداد تشرف زائران به تفکیک سن و سال

در سال‌های مورد بررسی، در گروه‌های سنی کمتر از ۳۵ سال، بیشترین تعداد کسانی بودند که برای اولین بار در راهپیمایی اربعین شرکت کرده بودند. در مقابل، در گروه‌های سنی ۵۱ سال به بالا، بیشترین فراوانی مربوط به زائرانی است که سابقه چهار بار حضور در این راهپیمایی را داشته‌اند. به عبارت دیگر، بیشترین فراوانی زائران در گروه‌های سنی پایین، به‌ویژه افراد زیر ۲۰ سال، به کسانی اختصاص دارد که برای نخستین بار یا دومین تا سومین بار توفیق تشرف داشته‌اند. با توجه به این یافته، تدارک برنامه‌های فرهنگی متناسب با اقتضائات فکری این نسل، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر در مدیریت فرهنگی راهپیمایی اربعین محسوب می‌شود.

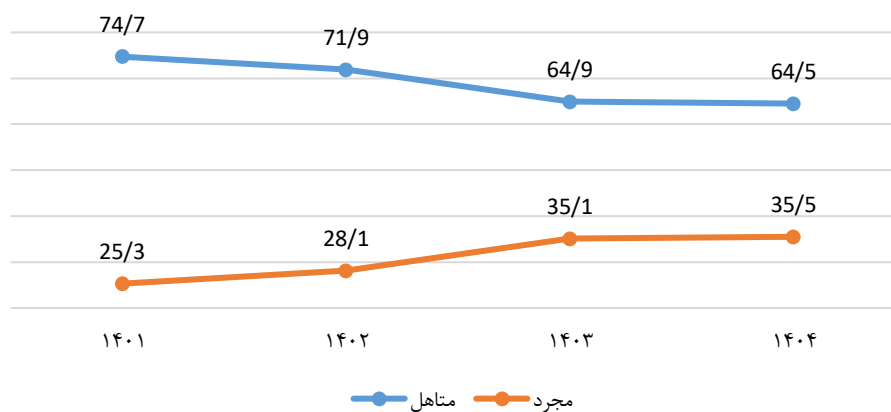
جدول ۲: تعداد زائران به تفکیک سن و تعداد تشرف در سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴

۱۴۰۲				۱۴۰۱				
۸ و بالاتر	۴ تا ۷	۲ تا ۳	دفعه اول	۴ تا ۷	۲ تا ۳	دفعه اول		
0	0	0	2	0	1	4	تعداد	زیر ۱۳
0%	0%	0%	100%	0%	20%	80%	درصد	
8	38	80	82	6	29	102	تعداد	۱۳ تا ۱۹
4%	18%	38%	39%	4%	21%	74%	درصد	
59	142	250	227	64	143	251	تعداد	۲۰ تا ۳۵
9%	21%	37%	33%	14%	31%	55%	درصد	
62	117	121	78	104	89	83	تعداد	۵۱ به بالا
16%	31%	32%	21%	38%	32%	30%	درصد	

ادامه جدول ۲: تعداد زائران به تفکیک سن و تعداد تشریف در سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴

۱۴۰۴				۱۴۰۳					
۸ و بالاتر	۴ تا ۷	۲ تا ۳	دفعه اول	۸ و بالاتر	۴ تا ۷	۲ تا ۳	دفعه اول		
1	9	10	9	4	6	11	15	تعداد	زیر
%3	%31	%34	%31	%11	%17	%31	%42	درصد	۱۳
17	57	92	88	13	62	91	92	تعداد	۱۳ تا ۱۹
%7	%22	%36	%35	%5	%24	%35	%36	درصد	
63	189	211	179	109	208	302	178	تعداد	۲۰ تا ۳۵
%10	%29	%33	%28	%14	%26	%38	%22	درصد	
99	83	80	52	93	102	87	39	تعداد	۵۱ به بالا
%32	%26	%25	%17	%29	%32	%27	%12	درصد	

این در حالی است که نسبت زائران متأهل در هر سال، در مقایسه با سال قبل، کاهش یافته است؛ چنان‌که این نسبت از ۷۴/۷ درصد در سال ۱۴۰۱ به ۶۴/۵ درصد در سال ۱۴۰۴ رسیده است. در عین حال، نسبت زائران مجرد از ۲۵/۳ درصد در سال ۱۴۰۱ به ۳۵/۵ درصد در سال ۱۴۰۴ افزایش یافته است. دلیل عمده این افزایش، به افزایش نسبت زائران زیر ۳۵ سال مربوط می‌شود.

شکل ۳: نمودار نسبت متاهلین به تفکیک سال

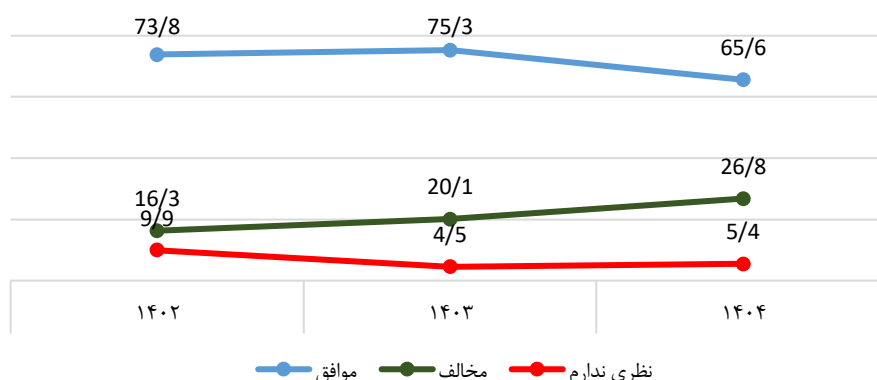
علاوه بر ویژگی‌های فردی و تعداد تشرف زائران، یکی دیگر از ابعاد مهم در این زمینه، بررسی رفتارهای اجتماعی زائران ایرانی در پیاده‌روی اربعین است؛ زیرا هر زائر نماینده ملت ایران به شمار می‌رود و هرگونه سوءرفتار آنان، به عنوان نمادی از فرهنگ ایرانی، تصویری نامطلوب (به‌ویژه در فضای مجازی) ارائه می‌دهد. مهم‌ترین رفتار نامطلوب زائران ایرانی در مراسم پیاده‌روی اربعین در سال‌های مورد بررسی، همواره اسراف در مصرف بوده است؛ بنابراین جای دارد آموزش‌های ویژه‌ای در این زمینه به زائران ارائه شود. در مرتبه بعد، بی‌توجهی به ارزش‌های اربعین و توقع نابجا از مهمان‌داری عراقی‌ها، به عنوان یک آسیب رفتاری جدی مطرح است. چنان‌که بخشی از زائران، رفتاری طلبکارانه نسبت به مهمان‌داری عراقی‌ها دارند و با نشان دادن رفتاری توأم با بی‌احترامی، موجب بروز مشاجرات و بحث می‌شوند که این امر با فلسفه پیاده‌روی اربعین در تضاد است. بررسی نگرش زائران اربعین حسینی نسبت به مسائل اجتماعی و اعتقادی و روند تغییرات آن در سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴، به شناخت ویژگی‌های اعتقادی و اجتماعی زائران کمک خواهد کرد.

جدول ۳: آسیب‌های رفتاری زائران ایرانی در سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴^۱

	۱۴۰۲		۱۴۰۳		۱۴۰۴	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
اسراف در مصرف	1091	53.4	1531	36.5	1350	71.1
ایرانی‌سازی خدمات	81	4.0		0.0		
بحث و دعوا با عراقی‌ها	1	0.0	410	9.8		
بی‌توجهی به ارزش‌های اربعین	282	13.8	909	21.7	284	15.0
بی‌احترامی به فرهنگ عراق	173	8.5	638	15.2	392	20.6
تغییر میزبانی عراقی‌ها	34	1.7		0.0	128	6.7
توقع نابجا از مهمان‌داری عراقی‌ها	246	12.0		0.0	407	21.4
عدم تمایل به مواکب عراقی	72	3.5	333	7.9	302	15.9

میزان اعتقاد زائران اربعین به «اسلام سیاسی» در سال‌های مورد بررسی، تغییرات درخور توجهی داشته است؛ به‌گونه‌ای که نسبت مخالفان با دخالت اسلام در امور اجتماعی و سیاسی، از ۱۶/۳ درصد در سال ۱۴۰۲ به ۲۶/۸ درصد در سال ۱۴۰۴ افزایش یافته است. این امر نشان‌دهنده آن است که نسبت موافقان ورود اسلام به شئون اجتماعی و سیاسی در میان زائران حسینی، در سال‌های یادشده کاهش یافته است.

۱. برخی از گزینه‌های پاسخ این سؤال در طراحی پرسش‌نامه بعضی از سال‌های مورد بررسی حذف شده‌اند؛ به همین دلیل، در آن سال‌ها پاسخی برای این گزینه‌ها ثبت نشده است. این سؤال در سال ۱۴۰۱ از زائران پرسیده نشده است.

شکل ۴: نمودار نظرات در مورد اسلام سیاسی به تفکیک سال‌های ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۴^۱

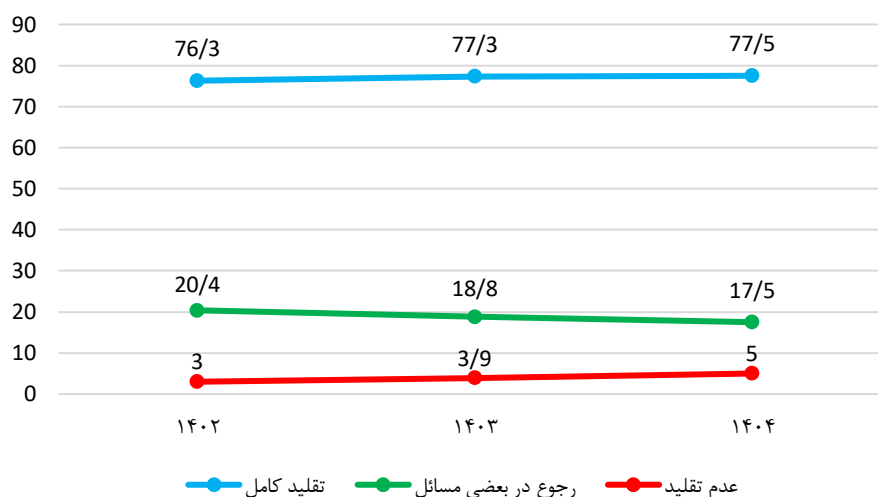
در هر یک از سال‌های مورد بررسی، بیشترین میزان موافقت با تفکیک دین از سیاست در میان زائران مشاهده شده است. نکته حائز اهمیت آن است که اکثریت زائرانی که برای نخستین بار به پیاده‌روی اربعین مشرف شده‌اند، در گروه‌های سنی ۳۵ سال و کمتر قرار دارند. این امر نشان می‌دهد که زائران با تعداد تشریف کمتر، نسبت به زائرانی که بیش از ۴ بار در سفر اربعین حضور داشته‌اند، شناخت (اعتقاد) کمتری نسبت به اسلام سیاسی دارند.

جدول ۴: پاسخ‌ها به موضوع اسلام سیاسی به تفکیک تعداد تشریف در سال‌های ۱۴۰۱ تا ۱۴۰۴

		۱۴۰۴			۱۴۰۳			۱۴۰۲			
		مخالف	موافق	نظری ندارم	مخالف	موافق	نظری ندارم	مخالف	موافق	نظری ندارم	
دفعه اول	تعداد	256	142	36	311	140	31	428	121	60	
	درصد	55.3	30.7	7.8	64.5	29.0	6.4	69.4	19.6	9.7	
۲ تا ۳ بار	تعداد	372	197	32	612	160	32	554	121	64	
	درصد	61.1	32.3	5.3	76.1	19.9	4.0	74.0	16.2	8.5	
۴ تا ۷ بار	تعداد	388	106	24	499	105	20	412	69	35	
	درصد	74.5	20.3	4.6	80.0	16.8	3.2	77.9	13.0	6.6	
۸ بار و بالاتر	تعداد	224	62	11	303	55	13	176	35	14	
	درصد	75.2	20.8	3.7	81.7	14.8	3.5	76.2	15.2	6.1	

۱. این سؤال در سال ۱۴۰۱ پرسیده نشده است.

از منظر اعتقادی در سه سال مورد بررسی، همواره بیش از ۷۵ درصد زائران اعلام کرده‌اند که از مرجع تقلید پیروی می‌کنند. با این حال، در سال پایانی مطالعه (۱۴۰۴)، تنها ۱۷/۵ درصد از آنها در برخی مسائل به مرجع رجوع می‌کنند و ۴/۸ درصد نیز به‌طور کلی تقلید نمی‌کنند.

شکل ۵: نمودار نظرات درمورد تقلید از مراجع به تفکیک سال‌های ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۴^۱

در سال‌های مورد مطالعه، نسبت «عدم تقلید از مراجع» یا «تقلید محدود (رجوع فقط در برخی مسائل)» در میان زائران مخالف اسلام سیاسی، بیش از سایر زائران بوده است. به بیان دیگر، نبود باور به نقش اسلام در شئون اجتماعی و سیاسی جامعه، بر تمایل افراد به تقلید از مرجعیت تأثیرگذار است؛ به‌گونه‌ای که تضعیف این اعتقاد، به صورت کاهش پایبندی به تقلید کامل از مراجع نمود پیدا کرده است.

۱. این سؤال در سال ۱۴۰۱ پرسیده نشده است.

جدول ۵: ارتباط متقابل بین رجوع به مرجعیت و اعتقاد به اسلام سیاسی^۱

1404			1403			1402				
رجوع به مرجعیت	کاملاً قائل می‌کند	رجوع به مرجعیت می‌کند	رجوع به مرجعیت	کاملاً قائل می‌کند	رجوع به مرجعیت می‌کند	رجوع به مرجعیت	کاملاً قائل می‌کند	رجوع به مرجعیت می‌کند		
29	1031	180	39	1431	254	30	1279	262	تعداد	رجوع به مرجعیت
2/3%	83/1 %	14/5 %	2/3%	83/0 %	14/7 %	1/9%	81/4 %	16/7%	درصد سطری	
31/9%	71/8 %	55/9 %	43/8 %	81/3 %	59/3 %	48/4 %	79/7 %	61/4%	درصد ستونی	
9	63	29	10	55	29	9	97	67	تعداد	رجوع به مرجعیت
8/9%	62/4 %	28/7 %	10/6 %	58/5 %	30/9 %	5/2%	55/7 %	38/5%	درصد سطری	
9/9%	4/4%	9/0%	11/2 %	3/1%	6/8%	14/5 %	6/0%	15/7%	درصد ستونی	
53	342	113	40	275	145	23	226	98	تعداد	رجوع به مرجعیت
10/4%	67/3 %	22/2 %	8/7%	59/8 %	31/5 %	6/6%	64/9 %	28/2%	درصد سطری	
58/2%	23/8 %	35/1 %	44/9 %	15/6 %	33/9 %	37/1 %	14/1 %	23/0%	درصد ستونی	

تعداد دفعات تشرف به مراسم اربعین نیز بر میزان تقلید از مراجع تأثیر دارد. در سال‌های مورد بررسی، با افزایش تعداد دفعات تشرف، نسبت زائرانی که به‌طور کامل از مراجع تقلید می‌کنند افزایش یافته است. در مقابل، عدم تقلید کامل یا عدم تقلید، در میان زائرانی که دفعات تشرف کمتری داشته‌اند، بیشتر بوده است.

۱. در جدول ۵ منظور از درصد سطری، نسبت پاسخ‌ها نسبت به عنوان سطر و درصد ستونی، نسبت پاسخ‌ها نسبت به عنوان ستون است.

جدول ۶: ارتباط متقابل بین رجوع به مرجعیت و تعداد تشرف به اربعین^۱

تعداد تشرف		۱۴۰۲			۱۴۰۳			۱۴۰۴		
		فقد کامل	مسلک رجوع در بعضی	عدم فقد	فقد کامل	مسلک رجوع در بعضی	عدم فقد	فقد کامل	مسلک رجوع در بعضی	عدم فقد
۱ بار	تعداد	413	164	31	321	126	37	286	110	43
	درصد سطری	66.9%	26.6%	5.0%	66.3%	26.0%	7.6%	61.8%	23.8%	9.3%
	درصد ستونی	25.8%	38.6%	50.0%	18.2%	29.4%	41.6%	19.7%	33.5%	46.7%
بین ۲ تا ۳ بار	تعداد	572	151	17	608	167	31	457	117	31
	درصد سطری	76.4%	20.2%	2.3%	75.4%	20.7%	3.8%	75.0%	19.2%	5.1%
	درصد ستونی	35.7%	35.5%	27.4%	5.34%	38.9%	34.8%	31.5%	35.7%	33.7%
بین ۴ تا ۷ بار	تعداد	421	85	9	517	93	13	432	79	10
	درصد سطری	79.6%	16.1%	1.7%	83.0%	14.9%	2.1%	82.9%	15.2%	1.9%
	درصد ستونی	26.3%	20.0%	14.5%	29.3%	21.7%	14.6%	29.8%	24.1%	10.9%
۸ بار حداقل	تعداد	195	25	5	318	43	8	269	21	7
	درصد سطری	84.4%	10.8%	2.2%	86.2%	11.7%	2.2%	90.3%	7.0%	2.3%
	درصد ستونی	12.2%	5.9%	8.1%	18.0%	10.0%	9.0%	18.6%	6.4%	7.6%

مداخله مستقیم دولت در برگزاری مراسم اربعین، از دیگر چالش‌هایی است که به عنوان یک آسیب، مشکلات متعددی را به همراه دارد. با این حال، زائران شرکت‌کننده در پیاده‌روی اربعین حسینی عمدتاً با برگزاری این مراسم به صورت مردمی و با پشتیبانی دولت (به‌ویژه در حوزه‌های زیرساختی) موافق هستند؛ چنانکه در سال‌های ۱۴۰۲، ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴، میزان موافقت با این رویکرد به ترتیب ۵۳/۵ درصد،

۱. در جدول ۵ منظور از درصد سطری، نسبت پاسخ‌ها نسبت به عنوان سطر و درصد ستونی، نسبت پاسخ‌ها نسبت به عنوان ستون است.

۸۷/۳ درصد و ۶۹/۱ درصد بوده است. در مقابل، کمتر از ۵ درصد از زائران موافق برگزاری مراسم به صورت کاملاً دولتی هستند.

جدول ۷: نظرات درمورد مداخله دولت در اربعین در سال‌های ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۴^۱

۱۴۰۴		۱۴۰۳		۱۴۰۲		
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
				33.2	697	دولتی با مشارکت مردم
2.7	51	4.1	93	4.2	88	کاملاً دولتی
24.2	460	8.6	194	9.1	190	کاملاً مردمی
69.1	1314	87.3	1970	53.5	1124	مردمی با حمایت دولت

یافته‌های فوق بیانگر آن است که شناخت ابعاد اجتماعی و اعتقادی حضور در مراسم اربعین حسینی، امری چندبعدی است که در کنار آن، مطالعه نگرش‌های سیاسی و تمدنی زائران نیز ضرورتی انکارناپذیر دارد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با بررسی روند تغییرات جمعیت‌شناسی و نگرش‌های زائران ایرانی راهپیمایی اربعین، روندی تحولی از این پدیده عظیم اجتماعی مذهبی ارائه می‌دهد. مجموع یافته‌ها را می‌توان در چند محور کلیدی تقسیم‌بندی و بررسی کرد.

ترکیب جمعیتی زائران در حال گذار به نسلی جوان‌تر و کم‌تجربه‌تر است؛ چنان‌که سهم گروه سنی ۱۳-۱۹ سال از ۹/۶ درصد به ۱۳/۴ درصد افزایش یافته و نسبت مجردان از ۲۵/۳ درصد به ۳۵/۵ درصد رسیده است. با وجود کاهش کلی درصد اربعین‌اول‌ها (از ۵۰/۵ درصد به ۲۴/۴ درصد)، این گروه همچنان بیشتر در رده سنی زیر ۳۵ سال هستند. این یافته با تأکید بسیاری از تحقیقات کیفی، مانند تحقیق مولایی و همکاران (۱۴۰۵)، بر جذابیت اربعین برای نسل جوان همسو است. این روند، هشدار جدی برای متولیان فرهنگی، به‌خصوص در حوزه ارتباطات است که الگوهای آموزشی و خدمات‌رسانی باید متناسب با ویژگی‌های روان‌شناختی و انتظارات نسل جدید بازطراحی شوند.

در حوزه تحولات نگرشی چالشی‌ترین یافته، افزایش معنادار «موافقت با جدایی دین از سیاست» (از ۱۶.۳ درصد به ۲۶.۸ درصد در ۱۴۰۴) و کاهش موازی «تبعیت کامل از مراجع» تقلید است؛ نگرشی که در

۱. این سؤال در سال ۱۴۰۱ پرسیده نشده است.

میان زائران جوان‌تر نمود بیشتری دارد. این نتایج، با تصویر یکدست و همسویی که در برخی پیمایش‌های مقطعی از قبیل گزارش‌های نظرسنجی ایسپا (۱۴۰۱) و با تأکید بر پایبندی عمیق به ارزش‌های عاشورا ارائه می‌شود، تفاوت دارد. این تناقض ظاهری می‌تواند نشان‌دهنده این باشد که اربعین برای بسیاری از زائران، «کالای معنوی چندوجهی» است؛ بدین معنا که فرد ممکن است عمیقاً مجذوب معنویت، همبستگی اجتماعی و حماسه اربعین باشد (چنانکه تحقیقات کیفی نیز نشان می‌دهند)، اما هم‌زمان، قرائتی شخصی‌شده از رابطه دین و ساختار قدرت داشته باشد. همچنین این یافته‌ها، تحلیل‌های ادوارد سزانتو^۱ (۲۰۱۸) را که اربعین را کنشی ارتباطی و نمایش قدرت شیعه می‌داند، پیچیده‌تر می‌کند و نشان می‌دهد در پس این نمایش یکدست، تکثری از نگرش‌های سیاسی-دینی نهفته است.

در حوزه ثبات‌ها و آسیب‌های پایدار و شکاف میان آرمان و رفتار به‌رغم موارد فوق، برخی شاخص‌ها همچنان پایدار مانده‌اند. اکثریت قاطع زائران (حدود ۷۰ درصد)، مدل «مردمی با حمایت زیرساختی دولت» را ترجیح می‌دهند. اسراف در مصرف نیز به عنوان مهم‌ترین آسیب رفتاری در تمامی سال‌ها شناسایی شده است. ترجیح این الگوی مردمی-حمایتی با ماهیت «اقتصاد وقفی و داوطلبانه» که در تحقیقاتی مانند یعقوبی، اصلی‌پور و میرواحدی (۱۴۰۰) و غفاری هشتجین و نورانی (۱۴۰۰) بر آن تأکید شده، همخوانی دارد. این یافته نشان‌دهنده این حقیقت است که اربعین، اگرچه در حال عبور از تحولات نگرشی (نرم‌افزاری) است، اما در سخت‌افزار مدیریتی (الگوی مشارکت) از ثبات برخوردار است. درحالی‌که تداوم آسیب‌هایی مانند اسراف و بی‌احترامی فرهنگی، شکاف عمیق میان ادعای اخلاقی مراسم و رفتار عملی بخشی از زائران را نشان می‌دهد و ضرورت ارائه آموزش‌های ملموس و مهارت‌محور (نه فقط سخنرانی‌های کلی) را بیش از پیش برجسته می‌کند.

از منظر نقش تجربه در نهاده‌سازی، یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده همبستگی مثبت و قدرتمندی میان تعداد دفعات تشرف و پذیرش نگرش‌های سنتی است. زائرانی که چهار بار یا بیشتر در مراسم شرکت کرده‌اند، میزان تقید بیشتری در پایبندی از اسلام سیاسی و تقلید کامل از مراجع نشان می‌دهند؛ این امر، عمق تأثیر «تجربه زیسته» و تکرار مناسک در شکل‌گیری باورها را تأیید می‌کند. بر این اساس، اربعین فراتر از یک رویداد گذرا، یک فرآیند تربیتی و نهاده‌ساز تدریجی است. این نتیجه، دیدگاه پورامینی (۱۴۰۰) را که اربعین را نوعی ریاضت شرعی جمعی و حرکتی به سوی کمال مطلق می‌داند، از منظر جامعه‌شناختی تقویت می‌کند.

در مجموع، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در میدان اربعین، دو نیرو در تعامل‌اند: از یک سو، نیروی تحول که با جوان‌شدن جمعیت و ظهور نگرش‌های شخصی‌شده نمایندگی می‌شود و از سوی دیگر، نیروی

تداوم که در ثبات الگوی مدیریت مردمی و نهادینه شدن باورها در نسل‌های با سابقه تجلی می‌یابد. از این رو، اربعین نه پدیده‌ای ایستا، بلکه حرکتی پویا و خروشان است که همزمان بازتاب‌دهنده تغییرات جامعه ایران است و گاه بر آنها پیشی می‌گیرد. در همین ارتباط پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

۱. مدیریت این پدیده در آینده، نیازمند رویکردی دوجبهه‌ای است: از یک‌سو، پذیرش دگرگونی‌های نگرشی نسل جوان از طریق ایجاد فضای گفت‌وگویی نوین و تولید محتوای جذاب؛ و از سوی دیگر، تقویت زیرساخت‌های تربیتی تدریجی از طریق تسهیل مشارکت مکرر و ارائه آموزش‌های رفتاری.
۲. این مطالعه طولی، سرآغازی برای رصد مداوم تحولات اجتماعی و اعتقادی است. تکرار آن در سال‌های آینده، همراه با به کارگیری روش‌های کیفی عمیق -از جمله مطالعه تجربه زیسته نسل جوان- و نظرسنجی از زائران غیرایرانی برای مقایسه آنان با زائران ایرانی، می‌تواند نقشه‌راه دقیق‌تری برای فهم آینده این حماسه بزرگ معنوی - اجتماعی فراهم کند.

قدردانی و سپاسگزاری

نویسندگان مقاله از حمایت‌ها و پشتیبانی مادی و معنوی مؤسسه تحقیقات سیاست علمی کشور و مرکز مطالعات اربعین در اجرای کلیه مراحل این پژوهش قدردانی می‌نمایند.

منابع

- ابن فارس بن زکریا، احمد (۱۳۶۲). *معجم مقاییس اللغة*. تحقیق و تصحیح: عبدالسلام محمد هارون، (ج. ۳، ص. ۳۶). قم: مکتب تبلیغات اسلامی.
- بد، مرضیه (۱۳۹۷). فهم تجربه زیسته زائران در پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۵ (بسترها و زمینه‌های شکل‌گیری آبرویداد اربعین). *باغ نظر*، ۱۵(۶۸)، ۳۹-۴۸.
- بیات، قدسی و قاسمی، مرضیه (۱۳۹۹). ارتباطات آئینی در فضای مجازی: بازنمایی پیاده‌روی اربعین حسینی در وب‌سایت بی‌بی‌سی فارسی. *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۱۳(۲).
- پورامینی، محسن. (۱۳۹۹). دیپلماسی زیارت و نقش آن در تقویت همبستگی و همگرایی جهان اسلام. *فصلنامه فرهنگ زیارت*، ۱۳(۵۳)، ۱۲۳-۱۴۶.
- پورامینی، محمدباقر. (۱۴۰۰). بررسی حکمت‌های زیارت معصومان. *فصلنامه فرهنگ زیارت*، ۱۳(۵۰)، ۵۳-۷۸.
- تاج بخش، غلامرضا. (۱۳۹۸). پیاده‌روی اربعین و معنایابی کنش زیارت زائران جوان. *فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران*، ۱۳(۲)، ۱۴۵-۱۶۸.
- جلالی مقدم، مسعود. (۱۳۷۹). *دین و اندیشه دورکیم: مطالعه جامعه‌شناختی دین از دیدگاه دورکیم*. انتشارات توس.
- درودیان، محمدجواد. (۱۳۹۷). منظر معنوی رویداد پیاده‌روی اربعین حسینی. *نشریه علمی منظر*، ۱۰(۴۵)، ۵۶-۶۵.
- رحمتی، رضا؛ جعفری، سیده کوثر و رحیمی روشن، حسن. (۱۳۹۹). تأثیر ژئوکالچر شیعه بر نظم منطقه ای مطالعه و جامعه موردی: راه پیمایی اربعین. *پژوهشنامه انقلاب اسلامی*، ۱۰(۳۷)، ۱-۲۳.
- رضوی‌زاده، ندا. (۱۳۹۶). ادراک و تجربه زیسته زائران پیاده ایرانی در عراق (مورد مطالعه: پیاده‌روی اربعین آذر ۱۳۹۳ - عراق). *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۶(۴)، ۵۹۵-۶۳۱.
- شراهی، اسماعیل و ذوالفقارزاده کرمانی، محمدمهدی. (۱۳۹۸). واکاوی ادراک زائران از رفتار خادمان در اربعین: روایتی مردم‌شناختی از پدیده عظیم پیاده‌روی اربعین. *دین و ارتباطات (نامه صادق)*، ۲۶(۱)، ۱۱۵-۱۴۸.
- غفاری هاشجین، زاهد و نورانی، قاسم. (۱۴۰۰). بررسی مولفه‌های ولایی در پیاده روی اربعین و نقش آن‌ها در تحقق تمدن نوین اسلامی. *جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*، ۱۰(۲)، ۳۲۳-۳۴۸.
- غفاری هاشجین، زاهد و آقائی، محمد. (۱۳۹۷). پیاده‌روی اربعین حسینی به مثابه جنبش اجتماعی. *دانش سیاسی*، ۱۱(۱)، شماره پیاپی ۲۷، ۱-۲۱.
- مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (ایسپا). (۱۳۹۸، ۶ آذر). هدف زائران از پیاده‌روی اربعین چیست؟ گزارش پژوهشی نظرسنجی از زائران پیاده‌روی اربعین حسینی.
- مروت، برزو. (۱۴۰۴). پیاده‌روی اربعین به مثابه هویت آستانه‌ای. *دین و ارتباطات*، ۳۱(۲)، ۵۲۹-۵۶۰.

مولایی، خدیجه؛ دیناری، فاطمه؛ مشعوف، عصمت؛ و حق دوست، علی اکبر. (۱۴۰۵). تأثیر پیاده روی طولانی اربعین بر سلامت زائران: یک مطالعه کیفی. *گزارش های علوم سلامت*، ۹ (۳).

یعقوبی، علی؛ اصلی پور، محمد و میرواحدی، محمدرضا. (۱۴۰۰). بررسی مؤلفه ها و فرآیند ارائه خدمات عمومی - مردم نهاد در پیاده روی اربعین مبتنی بر رویکرد نگاشت علی. *مطالعات راهبردی بسیج*، ۲۴ (۹۱)، ۲۰۵-۲۳۹.

Cochran, W. G. (1977). *Sampling Techniques* 3rd ed. John Wiley and Sons. New York, NY, 428.

Seligman, M. E., & Flourish, P. (2011). A visionary new understanding of happiness and well-being. *New York*, 2025(25), 119.

Szanto, E. (2018). Shia Islam in Practice. In M. Woodward & R. Lukens-Bull (Eds.), *Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives*. Springer. (321-340).

Transliteration

Bad, Marziyeh (2018). Understanding the Lived Experience of Pilgrims of Arba'een Walk in 2016 (The Contexts of the Arba'een Mega Event Formation). *Bagh-e Nazar*, 15(68), 39-48. [In Persian]

Bayat, Qodsi & Ghasemi, Marziyeh (2020). Representation of ritual communications in cyberspace: A case study of Arbaeen Hosseini's walk on the BBC Persian Website. *Iranian Journal of Cultural Research*, 13(2). [In Persian]

Cochran, W. G. (1977). *Sampling Techniques* 3rd ed. John Wiley and Sons. New York, NY, 428.

Doroudian, Mohammad Javad (2018). Spiritual Landscape Aspect of the Mourning Parade on the Fortieth Day after Imam Hussein's Martyrdom. *Manzar Scientific Journal*, 10(45), 56-65. [In Persian]

Ghaffari Hashjin, Zahed, & Aghaei, Mohammad. (2018). Arba'een Pilgrimage as a Social Movement. *Political Knowledge*, 14(1, Serial No. 27), 1-21. [In Persian]

Ghaffari Hashjin, Zahed, & Nourani, Ghasem. (2021). Examining "Velayi" (Guardianship-oriented) Components in the Arbaeen Pilgrimage and Their Role in Realizing the New Islamic Civilization. *Political Sociology of the Islamic World*, 10(2), 323-348. [In Persian]

Ībn Fārīs b. Zakarīyyā, Aḥmad (1983). *Mo'jam Maqāyīs al-Loḡah*. Edited by Abd al-Salam Mohammad Harun (Vol. 3, p. 36). Qom: Islamic Propagation Office. [In Persian]

Iranian Students' Polling Agency (ISPA). (2019, November 27). What Is the Pilgrims' Goal in the Arbaeen Pilgrimage? Research Report on the Survey of Arbaeen Pilgrims. [In Persian]

Jalali Moghaddam, Masoud (2000). *Durkheim's Religion and Thought: A Sociological Study of Religion from Durkheim's Perspective*. Tūs Publications. [In Persian]

- Molaei, Khadijeh; Dinari, Fatemeh; Mashouf, Esmat; & Haghdoost, Ali-Akbar. (2026). The Impact of the Long Arbaeen Walk on Pilgrims' Health: *A Qualitative Study Health Science Reports*, 9(3). [In Persian]
- Morovat, Borzou. (2025). The Arbaeen Pilgrimage as a Liminal Identity. *Religion and Communication*, 31(2), 529–560. [In Persian]
- Pouramini, Mohammad Baqer (2021). An examination of the wisdom behind the pilgrimage to the Infallibles. *Pilgrimage Culture Quarterly*, 13(50), 53-78. [In Persian]
- Pouramini, Mohsen (2020). Pilgrimage diplomacy and its role in strengthening solidarity and convergence in the Islamic world. *Pilgrimage Culture Quarterly*, 13(53), 123-146. [In Persian]
- Rahmati, Reza; Jafari, Seyyedeh Kowsar & Rahimi Roshan, Hassan (2020). The Impact of Geo Culture to Regional Order: Case Study: Shiite Geo Culture network. *Journal of Islamic Revolution Studies*, 10(37), 1–23. [In Persian]
- Razavizadeh, Neda. (2017). Iranian on-foot pilgrims' lived experience in Iraq. *Social Studies and Research in Iran*, 6(4), 595–631. [In Persian]
- Seligman, M. E., & Flourish, P. (2011). A visionary new understanding of happiness and well-being. New York, 2025(25), 119.
- Sharahi, Esmail, & Zolfagharzadeh Kermani, Mohammad Mehdi. (2019). An Analysis of Arbaeen Pilgrims' Perception of Servitors' Behavior; An Anthropological Account of the Colossal Arbaeen March. *Religion and Communication (Nameh-ye Sadegh)*, 26(1), 115–148. [In Persian]
- Szanto, E. (2018). Shia Islam in Practice. In M. Woodward & R. Lukens-Bull (Eds.), *Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives*. Springer. (321-340)
- Tajbakhsh, Gholamreza (2019). Arbaeen walk and understanding the pilgrimage of the youth. *Iranian Journal of Cultural Research*, 13(2), 145-168. [In Persian]
- Yaghoobi, Elham; Aslipour, Hossein; & Mirvahedi, Saeed. (2021). Analyzing the components and process of providing non-governmental public services in Arbaeen walk based on the causal mapping approach. *Strategic Studies of Basij*, 24(91), 205–239. [In Persian]